

Háldi grensesamarbeidsområde - basisinformasjon

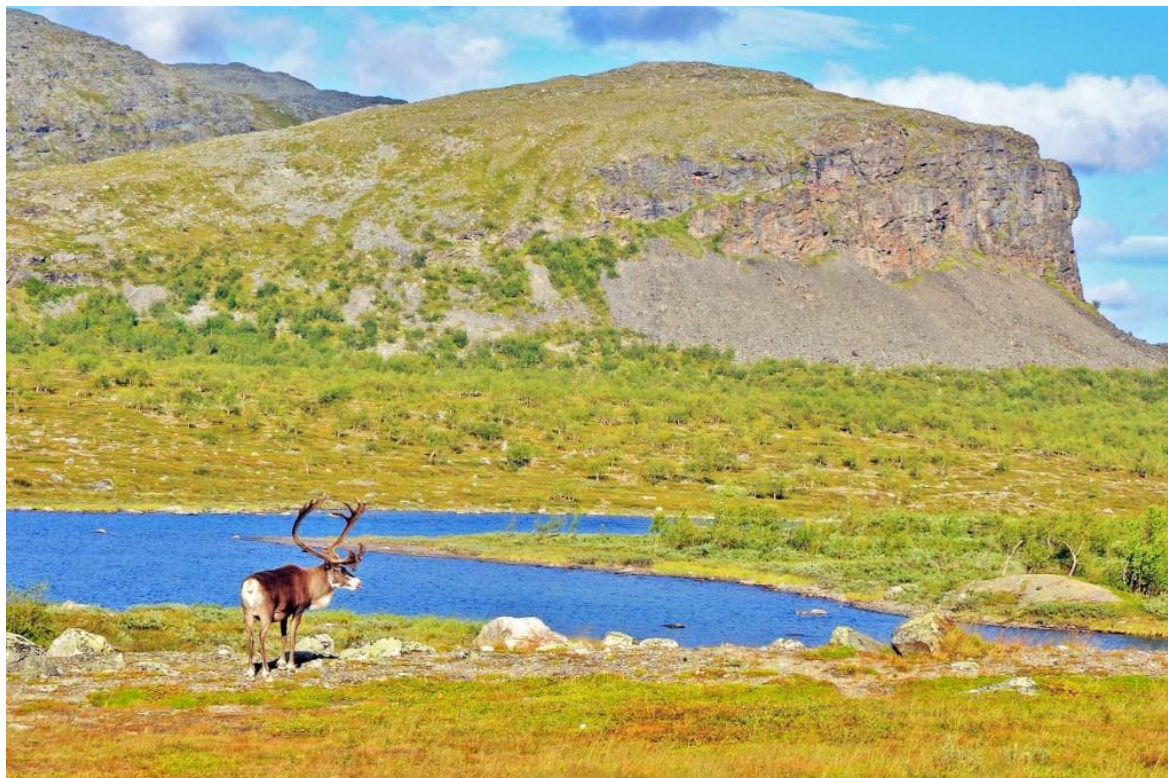

Photo: Seija Olkkonen

Denne informasjonen beskriver Háldi grensesamarbeidsområde som er et utpekt område for samarbeid mellom partene Metsähallitus, styret for Reisa nasjonalpark og Ráisdottarháldi landskapsvernområde og Halti Nasjonalparksenter. I tillegg inneholder den informasjon om nærområdet Háldi regionen, som er knyttet til Háldi grensesamarbeidsområde av natur, kulturarv og arealbruk.

Informasjonen er samlet av partene og kan brukes til å dele informasjon om Háldi regionen, tilpasset til deres informasjonsmedier. Partene står fritt til å dele informasjonen til sine interessenter, i henhold til opphavsretten når nevnt.

Informasjonen lagres i felles Teams sharepoint og er tilgjengelig for partene å bruke og oppdatere.

Innholdsfortegnelse

1Háldi grensesamarbeidsområde	4
1.1Områdets geografiske rekkevidde	4
1.2Tilgang til Háldi regionen.....	5
1.3Grunneierforhold og rettigheter	6
1.4Verneområder	6
1.4.1Styring og forvaltning av verneområder	7
1.4.2Klassifisering og sonering	8
1.4.3Forvaltningsmål og planer	9
2Landskap og natur	9
2.1 Geologi og landskap	9
2.1.1 Fjell	10
2.1.2 Vidde.....	10
2.1.3 Daler	11
2.2Innsjøer, elver og fossefall.....	11
2.3Arktisk klima	12
2.4Biodiversitet	13
2.4.1 Biotoper	13
2.4.2 Flora.....	13
2.4.3 Fauna	14
2.4.4 Trusler mot biologisk mangfold.....	15
3Kultur historie	15
3.1Tidlige bosettelser	15
3.2Reindrift og Samisk kultur	16
3.3Deling av grenser.....	17
3.4Migrasjon av Kvenene	17
3.5Verdenskrig førte til omveltninger	18
3.6Fremgangen av turisme og andre nye industrier	19
3.7Vitenskapelig interesse	20
4Regler for arealbruk.....	20
4.1“Allemannsretten”	20
4.2Jakt og fiske	21
4.3Hundekjøring og vandring med hund.....	22
4.4Offentlig infrastruktur for rekreasjon.....	22
4.5Motoriserte kjøretøy	22
4.6Turismevirksomhet og arrangementer	23

4.7Regler og retningslinjer for toll og grensekryssing	24
4.10Samisk kultur og reindrift	24
5Arealbruk og lokal næring i dag	25
5.1Bosetninger, lokalsamfunn	25
5.2Reindrift	25
5.3Lokal rekreasjon	25
5.4Turisme	25
5.4.1Vinter aktiviteter	26
5.4.2Summer activities	26
5.4.3Offentlig infrastruktur og tjenester	27
5.4.4Kommersielle reiselivsoperatører og tjenester	27
5.4.5.Offentlig transport og reise	27

Informasjon om Háldi regionen

1 Háldi grensesamarbeidsområde

Háldi regionen er et naturområde minimalt preget av tekniske inngrep, og har i dag hovedsakelig to antropogene funksjoner. Den ene er samisk nomadisk reindrift, og den andre er friluftsliv for lokalbefolkningen og besøkende. Begge har sterke tradisjoner og juridisk status. Disse to hovedinteressene er både overlappende og parallelle og kan påvirke eller forstyrre hverandre. Interaksjonene mellom disse og deres påvirkning på naturen er en utfordring for vern og forvaltning.

1.1 Områdets geografiske rekkevidde

På grensen mellom Finland og Norge stiger fjellmassivet Ráisduottarháldi. "Háldi" er navnet på de to toppene til fjellmassivet, en i hvert land. Den finske toppen er det høyeste punktet i landet, 1324 moh. og ligger i Käsivarsi villmarksområde. Den norske toppen er høyere, 1361 moh. og ligger i Ráisduottarháldi landskapsvernområde. Disse verneområdene utgjør sammen med Reisa nasjonalpark det offisielle grenseområdet Háldi.

Háldi regionen derimot er større og har ingen tydelige grenser. Regionen beskriver det geografisk område rundt fjellet Háldi med de naturlige og kulturelle forbindelsene mellom kysten og innlandet. Innenfor dette geografiske området er det komplekse samspill mellom naturlige- og kulturelle kvaliteter, historie og kultur, livsstil- og forvaltningspraksis som i dag er delt av landegrensene til Finland, Norge og Sverige.

Kjernen i Háldi regionen består av verneområdene: Reisa nasjonalpark og Ráisduottarháldi landskapsvernområde i Norge og Käsivarsi villmarksområde og noen mindre beskyttede områder i Finland - totalt 886 km² i Norge og 2213 km² i Finland. Dette området blir referert til som "Háldi grensesamarbeidsområde" eller bare "Háldi GSO" i dette dokumentet.

Figur 1: Oversikt over Háldi områdets geografiske rekkevidde

1.2 Tilgang til Haldi regionen

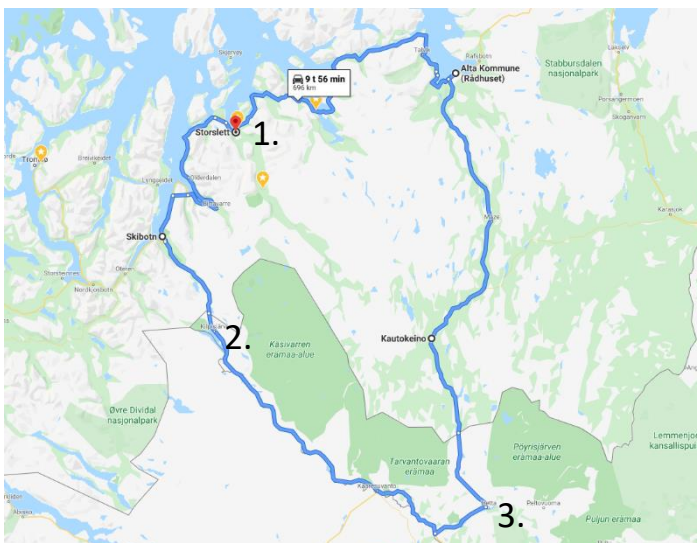
Haldi regionen er et veifritt område. Allemannsretten gir fri tilgang til det meste av området, siden disse rettighetene er ganske like i Finland, Norge og Sverige. I prinsippet gir dette fri tilgang til alle som ikke bruker motoriserte kjøretøy som ATV eller snøscooter. Tillatelse fra forvalter eller grunneiere er nødvendig hvis man trenger å bruke motoriserte kjøretøy i området. En merket snøscooterløype går gjennom Käsivarsi villmarksområde. Reiselivsbedrifter tilbyr transporttjenester på snøscooter, med fly og i elvebåt til området. Detaljer finner du i kapittel 2 og 6.

Det er flere måter å komme seg inn i Haldi grensesamarbeidsområde og det er noen anbefalte innfallsporier knyttet til stier, løyper og rekreasjonsinfrastruktur. På den finske siden er bygden Kilpisjärvi hoved innfallsporten for besøk til Käsivarsi villmarksområde og turer til Halti fjellet og Nordkalottruta. De fleste som besøker Kilpisjärvi tar en dagstur på merkede stier opp til Saana fell eller en tur til Trekrørøysa. Inngangspunkter med informasjon finner du på besøkscenteret i Kilpisjärvi, ved Malla-stien og på campingplasser.

Fra Kåfjorddalen kan man komme inn i Haldi området via Birtavarre ved E6 eller Ankerlia 8 km lengre inn i dalen. Fra Ankerlia kan man kjøre 20 km opp til Guolasjávri på en privat anleggsvei som er åpen. Det er ingen garanti for at veien kan kjøres med bil hvert år. På grunn av erosjon, spesielt etter harde vintre, kan veien være i dårlig forfatning. Hvis veien er i god stand, er det mulig å kjøre med bil helt til enden ved innsjøen Guolasjávri. Herfra er det mulig å vandre til Haldi toppen 7 km unna, eller gå til Reisadalen eller lenger inn på fjellet. Om vinteren er det en offentlig snøscooterløype som starter ved Ankerlia som kobler seg til løyper fra Reisadalen.

Fra Storslett går det en offentlig vei opp i Reisadalen med flere inngangspunkter til Haldi området. For turer i Reisadalen er besøkspunktet Ovi Raishiin ved Saraelv - Øvre Kirkestilla et godt utgangspunkt. Her finner du informasjon, hytter, utkikkspunkt, bålplasser og toalett. Elvebåtturer til den øvre delen av Reisaelva starter også i dette området. Herfra har man også tilgang til Nordkalottruta mot Kautokeino eller mot Somájávri og videre til Kilpisjärvi, eller til en avstikker mot Guolasjávri i Kåfjorddalen. Om vinteren er det en offentlig snøscooterløype fra Gahperus til Somájávri med muligheter for å ta en avstikker til Kåfjorddalen-Ankerlia.

Fra Kautokeino kan du komme til Reisa nasjonalpark ved innsjøen Ráisjávri, enten ved å gå langs Nordkalottruta eller kjøre via Biedjovággiveien (gammel anleggsvei til en forlatt kobbergruve) til Leamšejávrit og vandre derfra til Ráisjávri. Om vinteren er det en snøscooterløype som går langs anleggsveien helt til Svartfoss i Reisadalen.

Figur 2: Kjøre kart rundt Haldi området med de tre besøksentrene underveis.

Det er mulig å følge hovedveiene med bil som en rundtur og nå alle innfallsporene til Haldi grensesamarbeidsområde på mindre enn 10 timer. Dette gir en god mulighet for å få reist gjennom et arktisk naturlandskap på det kontinentale Europa, fra Atlanterhavskysten til åpne fjellplatåer og boreale barskoger.

På veien ligger tre besøkscenter som presenterer naturen og kulturen til Haldi regionen.

1. Halti nasjonalparksenter på Storslett
2. Kilpisjärvi besøkscenter
3. Fell Lapland besøkscenter i Hetta

1.3 Grunneierforhold og rettigheter

Det meste av Håldi regionen består av land- og vannområder som eies av staten i Norge og Finland, også verneområdene. Små private landområder ligger rundt tettsteder og i elvedaler.

Samer er urfolk som bor i Håldi regionen. De har spesielle rettigheter til arealbruk knyttet til deres kultur. Reindriften er det viktigste kulturelle symbolet for den nordsamiske tradisjonen. Deres rettigheter til å praktisere kultur og tradisjonell levemåte er beskyttet av nasjonal lovgivning mot andre negative effekter av arealbruk. Alle reinsdyr i Håldi regionen eies av lokale samiske familier som er organisert i et tradisjonelt siida samfunn. Mer om dette i kapittel 3.2.

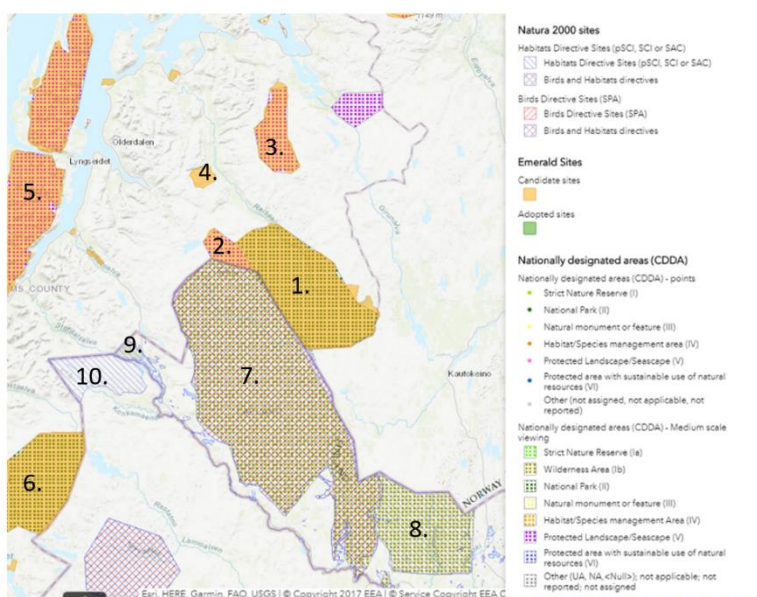
Lokalbefolkningen kan også ha noen spesifikke rettigheter til arealbruk, i forbindelse med f.eks. fiske, jakt og terrengkjøretøy. Folk som besøker Håldi regionen har fri tilgang til naturen gjennom "Allemannsretten". Det kan være noen begrensninger i forbindelse med f.eks. verneområder, og forskjeller mellom Finland og Norge. Mer om dette i kapittel 4.

1.4 Verneområder

På norsk side ligger Reisa nasjonalpark (1) og Ráisdjuottarháldi landskapsvernområde (2) ved siden av på grensen mellom Norge og Finland. Reisa nasjonalpark er kandidat til Emerald Network som er et nettverk av områder med spesiell bevaringsinteresse. I nærområdet er det flere verneområder med ulik status: Navitdalen landskapsvernområde (3) og Jávreoaivvit naturreservat (4) er de nærmeste. Lyngs Alpene Landskapsvernområde (5) er stort og mest kjent. Øvre Dividal nasjonalpark (6) ligger på grensen til Sverige sør for Kilpisjärvi. Det er også noen mindre naturreservater på kysten: Reisa utløpet, Gearpmesorda, Lindovara, Lullefjellet, Røykeneselva, Skibotn utløpet og Spåkenesøra.

På finsk side er Käsivarsi villmarksområde (7) det største, som inkluderer det lille strenge Ánnjaloanji naturreservatet og Valtijoki Esker verneområde. Villmarksområdet strekker seg til Lätäsenon-Hietajoen verneområde (8). Vannmassene til Käsivarsi er en del av Torne og Muonio Rivers Natura 2000-området. Strenge Malla naturreservat (9) grenser til både Norge og Sverige. Saana fjell i Kilpisjärvi er omgitt av tre små verneområder: Saana naturreservat, Saana skogreservat og strandvernområde for Käsivarsi fjell og innsjøer.

På svensk side ligger Pältsa Natura 2000-området (10) på den nordligste tuppen på grensen til Norge og Finland.

Til sammen i Håldi regionen danner Pältsa Natura 2000-området i Sverige og Dividalen nasjonalpark i Norge et nesten kontinuerlig belte med verneområder med en total dekning på 130-140 km, som dekker nesten 50% av regionen.

Figur 3: Oversikt over beliggenheten til verneområdene i Håldi regionen

1.4.1 Styring og forvaltning av verneområder

I Finland forvaltes statseide landområder og verneområder av Metsähallitus, et uavhengig foretak som eies av staten i Finland. Metsähallitus har en landsdekkende regional organisasjon, delt inn i uavhengige virksomheter (skogbruk og eiendomsutvikling) og offentlig administrasjon, med felles styre og generaldirektør. Offentlige forvaltningsoppgaver inkluderer forvaltning av verneområder, tilsyn, beskyttelse og bevaring av natur- og kulturarv, vedlikehold av offentlig friluftsinfrastruktur og vilt- og fiskeritjenester. Háldi regionen forvaltes av Fell Lapland Park Unit. Hovedkontoret er i Hetta, og ansatte som jobber i Háldi regionen har base i Kilpisjärvi. Offisielle besøksentre drives også av Metsähallitus.

I Norge forvaltes landområder, naturressurser og verneområder på en mer kompleks måte og er delt inn i tre forvaltningsnivåer: stat, regionfylke og kommune. Etter 2010 ble forvaltningsmyndigheten til de store verneområdene delegert til lokale styrever med valgte medlemmer fra lokale kommuner, Sametinget og fylkestinget. Nasjonalparkstyret for Reisa nasjonalpark og Ráisdúottarháldi landskapsvernområde, har ansvar for flere verneområder. Styret ansetter en eller flere områdeforvaltere, som er styrets sekretær og ansvarlig for operativt arbeid i forvaltningen av parkene som planlegging, administrasjon, ledelse osv. Samarbeid med lokale, regionale og nasjonale interessenter og myndigheter har stort betydning.

Halti nasjonalparksenter er ikke organisert under Reisa nasjonalparkstyret, og har ingen formel rolle med forvaltning av verneområdene. De er uavhengige enheter med samarbeidsavtale med Miljødirektoratet om informasjonsarbeid om nasjonalparken. Det er sterkt samarbeid mellom senterne og nasjonalparkstyret på lokalt nivå.

Ansaret for tilsyn av parkene er Statens naturoppsyn (SNO), som er en del av Miljødirektoratet. Det er godt samarbeid på lokalt nivå mellom nasjonalparkstyret og naturoppsynet.

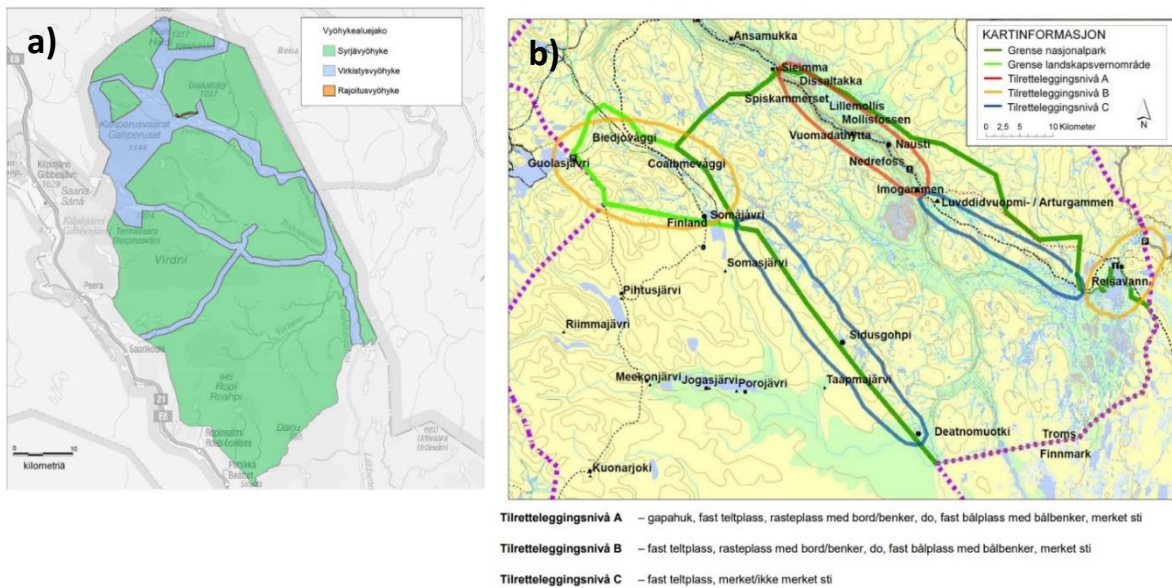
1.4.2 Klassifisering og sonering

I følge IUCN-klassifisering av verneområder tilhører Käsivarsi villmarksområde kategori IB (villmarksområde). Området inkluderes i det europeiske Natura 2000-nettverket for beskyttede områder som et spesielt verneområde (SPA) i henhold til fugledirektivet og steder av samfunnsmessig betydning (SCI) i henhold til habitatdirektivet. EU setter målene for vern av biotoper og arter som er oppført i direktivene. Malla strengt naturreservat og Saana naturreservat hører også til Natura 2000-nettverket. I tillegg til det, tilhører det meste av Háldi regionen et nasjonalt vernet landskap.

Käsivarsi villmarksområde er delt inn i tre forvaltningssoner: villmarks sone, rekreasjonssone og begrenset sone. Rekreasjonssonen dekker 17% av arealet og består av flere inndelinger som følger Nordkalottruta, snøscooterløyper og store elver. Besøkende og private turisttjenester blir ledet til dette området av rekreasjonsinfrastruktur, informasjon og tilgang. 83% av arealet tilhører villmarks sone hvor det er fri adgang, men besøkende blir ikke aktivt guidet til sonen og utvikling av ny rekreasjon infrastruktur er ikke tillatt. Tradisjonell bruk og visse turisttjenester som passer til villmarks konseptet er tillatt. Ánnjaloanji strengt naturreservat på 89 hektar er den eneste begrensede sonen der tilgang ikke er tillatt. I Malla strengt naturreservat på den andre siden av innsjøen Kilpisjärvi har offentlig tilgang begrenset til merkede stier, unntatt når området er dekket av snø.

Reisa nasjonalpark og sideliggende Ráisdúottarháldi landskapsvernområde har en IUCN-klassifisering i kategori II nasjonalpark og kategori V beskyttet landskap. Hvert område har sine egne forskrifter som definerer verneformålene, reglene og aktivitetene som er tillatt. Forvaltningsplanen er en spesifisering av dette.

Soneinndeling i Reisa nasjonalpark er ikke formelt definert, men det er gitt retningslinjer i forvaltningsplanen på hva slags tilrettelegging som er planlagt i forskjellige områder. Kartene nedenfor illustrerer arealbruk og forvaltningsfokus i parkene.

Figur 4: Soning av Käsivarsi villmarksområde og Reisa National Park + Ráisdduottarháldi Landskapsvernområde. a) De blå områdene viser soner hvor Metsähallitus fokuserer på rekreasjonsaktiviteter i Käsivarsi villmarksområde i Finland. b) Sirklene markerer områder der rekreasjonsinfrastruktur utvikles i Reisa nasjonalpark i Norge.

1.4.3 Forvaltningsmål og planer

Käsivarsi villmarksområde har en offisiell forvaltningsplan, basert på villmarks loven. Gjeldende plan ble nylig revidert og godkjent av Miljøverndepartementet i 2020.

Forvaltningsplanen inneholder hoved verdier, trusler, mål, tiltak for vern og bruk av området de neste 10 årene. Planen må følges av forvalterne. Den inneholder ikke retningslinjer som gjelder besøkende og andre brukere av området. Disse retningslinjene kan bestemmes og publiseres separat av Metsähallitus, om nødvendig. Slike offisielle retningslinjer finnes ikke for Käsivarsi villmarksområde.

Et utkast av forvaltningsplanene for Reisa nasjonalpark og Ráisdduottarháldi landskapsvernområde ble utarbeidet i 2014. Siden den gang har den vært til gjennomgang- og bekreftelsesprosess i statsadministrasjonen.

2 Landskap og natur

2.1 Geologi og landskap

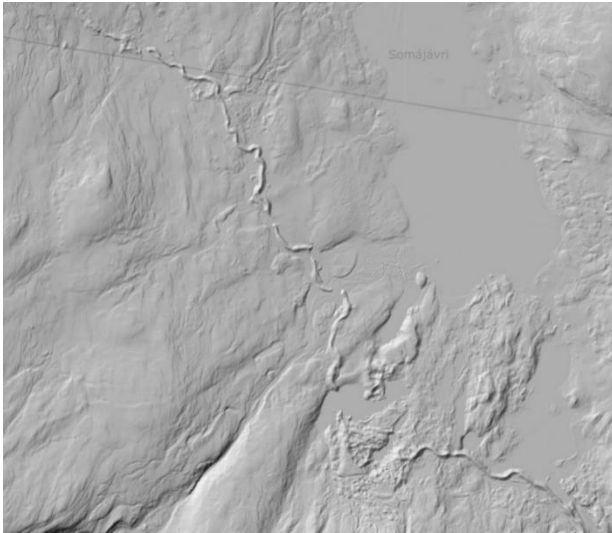
Landskapet i Háldi regionen stiger fra havnivå til høyfjellet på over 1300 moh. Det europeiske miljøbyrået definerer Háldi regionen til å være i alpinsonen i forhold til de biogeografiske områdene i Europa som grenser til den boreale sonen i øst og den arktiske sonen i nord og vest.

Det er ingen felles klassifisering av landskapet mellom Norge og Finland. Ved å legge sammen klassifiseringen i Finland og Norge kan den deles inn i tre særegne under kategorier: Fjell, eller lokalt "fell", platå eller "vidda" på norsk, og elvedaler.

Berggrunnen i Háldi regionen er delt inn i to forskjellige typer. På vidda i sentrale og østlige deler av området er berggrunnen veldig gammel. Den ble dannet for 1800 til 2700 millioner år siden, lenge før de tektoniske platene presset Fennoskandia til sin nåværende posisjon. Fjellene i det vestlige område består av yngre grunnfjell som ble dannet for 600 til 400 millioner år siden, da høyere fjell ble dannet da de tektoniske platene kolliderte. Når fjellene ble presset oppover, dukket nyere stein opp på den eldre berggrunnen. Denne nyere bergarten var glimmerskifer, som ble dannet av avleiringer på den gamle havbunnen. Glimmerskiferen, som tåler vekten av den **tektoniske platen**, beskyttet de forvitrede berglagene under den mot erosjon. Saana, Saivaara og andre klippeoverflater

i området er kantene på den **tektoniske platen**. I de bratte veggene i en sidedal til Reisadalen, Avve, er hele den geologiske historien synlig i lag.

Derimot er de mest synlige geologiske formasjonene mye yngre. De stammer originalt fra de ulike istidene da hele Skandinavia var dekket av is. Mot slutten av den siste istiden flyttet den kontinentale isen seg fra sør til nord i dette området. De høyeste toppene var de første som kom ut av isen. Smeltefasen på det kontinentale innlandsisen tok flere hundre år. Toppen av Háldi var fri for is for ca. 9700 år siden.

Figur 5: Eksempel på en eskerformasjon øst for Somájavri. Bilde basert på LIDAR-skanning fra www.hoydedata.no

Typisk for Háldi TBA er synlige spor skapt etter smeltingen av den store innlandsisen. Selve Reisadalen er et godt eksempel på prosesser der store mengder vann sliper en spektakulær kløft på 150 meter dypt inn i fjellet. Andre eksempler er eskers dannet av vannstrømmer under iskappen og etterlater flere kilometer lange sand- og grusformasjoner - som en slange i landskapet.

2.1.1 Fjell

Fjellområdene er hovedsakelig lav- og mellomalpintyper som ligger over skoglinjen fra 500 til 1300 moh. Det er flere fjelltopper høyere enn 1000 m. De høyeste toppene er Ráisduottarháldi 1361 moh. i Norge og Háldi 1324 moh., den høyeste toppen i Finland. Det er ingen høyere fjell nord for dette i Skandinavia

Fjellområdene i Käsivarsi regionen er et veldig spesielt landskap for Finland, mens i Norge strekker det seg til den skandinaviske fjellkjeden langs grensen mellom Norge og Sverige.

Háldi fjellene er relativt karrige og dekket av steinblokker og store steiner. På norsk kalles denne typen landskap "blokkhav"- hav av steiner. I det arktiske klimaet er dannelsen av stein felt veldig vanlig. Temperatursvingninger får bergoverflaten til å trekke seg sammen, utvide seg og sprekke. Vann fryser inne i sprekker i fjellet og deler dem til slutt i steinblokker, som ruller til foten av fjellene.

Berggrunnen til fjellmassivet er grågrønn, med en rødbrun overflate. Bergarten her er delvis dunitt. Dette er en litt rødaktig stein, som gir fjellet en særegen fargetone. Dunitt inneholder mineralet olivin, som tolereres av få planter. Derfor er store deler av fjellene fri for vegetasjon. I visse deler, for eksempel i Malla strengt naturreservat, er berggrunnen kalkholdig har en rik og unik fjellflora. Dette gjelder også nærområdene nord for Guolasjávri innsjøen.

2.1.2 Vidda

Vidda strekker seg mot øst og sør fra fjellområdene. Den kalles på engelsk "plateau" og er sammensatt av fjellbjørkeskog, enger, torvmark og myr. Et mangfold av innsjøer og elver preger også denne regionen. Terrenget er svakt kupert med vidstrakt utsikt. Den er også dekket av kratt og lavvoksende trær og busker. Vidstrakte rygger og en rekke mer bemerkelsesverdige åser stiger opp til 600 moh. og bryter med det flate landskapet.

Gneis er den vanligste bergarten i denne gamle berggrunnen. Den inneholder også brede belter av glimmerskifer og porøse og lette bergarter. Selv om en rekke bergarter fins her er landskapets grunnfjell ganske homogent. Berggrunnen er vanligvis dekket av morene og fluviale transporterte materialer som sand, silt og leire. De tykkeste avleiringene finnes i daler og forsenkninger, mens avleiringene på fjellene er tynnere. I nærheten av Storslett måles laget til å være minst 200 meter. Morenehauger og -rygger finnes vanligvis i dalbunner eller lavtliggende områder. I elvedaler i Poroeno og Suppijoki strekker for eksempel hummocky morenefelt seg over flere kvadratkilometer.

Vann fra smelte is har dannet flere eskere, som strekker seg fra sør til nord. De viktigste esker systemene er Munnikurkkio-eskerne som strekker seg til norsk side langs elvene Aatsajoki, Toriseno og Poroeno, og Valtijoki esker-systemet, som går fra Kaskasjoki-elvedalen via Raittijärvi innsjø til Somájávri innsjø.

Tegn på erosjon forårsaket av is smeltevann kan bli funnet i kløftene mellom fjellene og i fjellhellingene. Meekonvaara og fjellene vest for den er knyttet sammen av det som kalles en **kolkanal**. Et stort antall laterale dreneringskanaler, som er 1 til 3 meter dype og 1 kilometer lange, finnes også i forskjellige deler av villmarksområdet.

Vidda består ikke av noe typisk myrland, men det er strekninger av myr på de flatere områdene. Torvmyrer utgjør den dominerende vegetasjonen i disse nordlige myrene.

2.1.3 Daler

På avstand kan Kåfjorddalen (Gaivuonvuovdi på samisk) sees på som en dyp kløft. Den er smal og har bratte dalsider og høye fjellvegger. Sorbmejohka i Ørnedalen, som heller fra sørvest ved Ankerlia, har fått tittelen Skandinavias største kløft. Den er mellom 500 og 600 meter dyp som står i betydelig kontrast til den begrensede vannføringen. Kløftene kan ha blitt dannet som et resultat av svært høy vannføring på slutten av siste istid. Omfattende innsjøer i fjellet er trolig årsaken til store mengder vann som nå renner ned i både Reisadalen, sør-øst til Finland og renner ut i havet via Kåfjorddalen.

Berggrunnen i Kåfjorddalen er noe variert. Den består for det meste av sedimentære, vulkanske og kalkrike bergarter. I et bredt bånd, vestover fra Guolasjávri, består den av kalkmarmor. Sør for Guolasjávri kan man finne et skarpt og betydelig berggrunnskilte mellom transformerte **overskyede bergarter**. Disse er mindre kalkholdige og består hovedsakelig av gneis og metaarkose avleiringer. I Ankerlia er det spor av tung, metallrik jord, som ga opphav til gruvedrift her tidlig på 1900-tallet for utvinning av kobber.

I motsetning til det flate vidde platået, domineres landskapet ned til norskekysten i nordvest av storslåtte elvedaler i Reisadalen, Kåfjorddalen, Manndalen og Skibotndalen.

Landskapet i Reisadalen blir ofte beskrevet som et øksehogg i landskapet. I løpet av årtusener har Reisaelva skåret seg ned i fjellkjeden og dannet den langstrakte dalen. Landskapet her byr på variasjon og dramatik. Dalen består av stein fra mange forskjellige epoker og er veldig variert og interessant. Fjellveggene langs Reisaelva ligner veldig på en geologisk historiebok som dekker de siste to milliarder årene. Ved bunnen ligger berggrunnen i granitt og gneis. På toppen av et 200 meter tykt lag med sand og leire (Dividalsgruppen) ble forskjellige bergarter presset på plass for 400 millioner år siden. Man kan tydelig se skillet mellom berggrunnen, Dividalsgruppen og dekkesteinene ved Avvekløfta (berggrunnskilte).

2.2 Innsjøer, elver og fossefall

Langs den Nasjonale grensen mellom Norge og Finland danner fjellkjeden et vannskille mellom elver som renner til Atlanterhavet og Østersjøen. Store elver i daler dominerer landskapet. De store elvene som renner ut til Atlanterhavet er Reisaelva, Kåfjordelva, Manndalselva og Skibotnelva. Könkämäeno og Lätäseno som renner mot sørøst, møtes til slutt og renner som elven Tornionjoki til Østersjøen langs grensen til Finland og Sverige.

Reisaelva (Reisaeatnu på samisk og Raisinjoki på kvensk), renner i 80 km fra Ráisjávri til den når sjøen, hvor omtrent halvparten av den distansen ligger i nasjonalparken. Reisaelva har et nedbørsfelt på 2692 km² og det meste ligger over tregrensen. Dette betyr at elven og sideelvene ofte stiger ekstremt raskt i løpet av vårmeltingen og under kraftig nedbør. Selve navnet Reisa kommer fra det norrøne verbet risa, som betyr "stige", sannsynligvis på grunn av at elven stiger kraftig og brått. Reisaelva er en av de mest verdifulle elvene for laks, sjørørret og sjørøye i Troms. Artsdiversiteten og tetthet av bunndyr i vassdraget er høy, selv sett i nasjonalt perspektiv. Laks vandrer oppover elva etter flere år i sjøen, mens sjørørreten og sjørøyen kommer tilbake til elva hvert år for å overvintre. Vassdraget har en stor elvebestand av sjørøye som tilbringer hele ferskvannsfasen i elven og går ikke opp i innsjøene.

Hovedvassdraget i Reisa dalen er normalt bred og åpen i nordvest mot kysten og blir smalere mot sørøst. Det er mange bratte daler og sideelver som møter Reisaelva på begge sider av hoveddalen. Disse har gitt opphav til en rekke vakre fossefall som stuper ned i Reisa dalen. Med et fall på 269 meter er Mollisfossen spesielt imponerende, og ved den mektige Imofossen faller to elver sammen i en kløft.

Mens det meste av Käsivarsi villmarksområde tilhører Torne-Muoniovassdraget, er vannet som strømmer vest fra Kahperusvaara en del av Skibotnvassdraget. Innenfor villmarksområdet er det et vannskille som strekker seg fra Termisvaara (Dierpmesvárri) til Ropitunturi som markerer skillet mellom Lätäsenovassdraget som renner mot øst og Könkämäenovassdraget renner ut i sørvest. Siden høydeforskjellene er større her enn andre steder i Finland, er det mange stryk og fosser også i Käsivarsi. Viddelandskapet består også av mange innsjøer og små bekker. Den største innsjøen i regionen er Kilpisjärvi, som er lang, smal og dyp som en fjord.

2.3 Arktisk klima

Háldi regionen ligger for det meste i innlandet, men er sterkt påvirket av Atlanterhavet og Golfstrømmen. **Fjellkjeden** danner en naturlig barriere mellom maritimt klima ved kysten og kontinentalt klima. Klimaet i Háldi regionen er kaldt og stabilt om vinteren, mens kystområdene får mer nedbør og høyere temperaturer. Innover i landet kan sommeren være varm og tørr, mens det på kysten vanligvis er mer nedbør, og noe kjøligere. Det kan være stor variasjon i løpet av dagen mellom kysten og innlandet, og været kan endre seg raskt. Dette må tas i betraktning når du reiser på veiene eller går på tur.

Kilpisjärvi er det kaldeste stedet på det kontinentale Europa, med en gjennomsnittstemperatur på -2,3 °C. De norske fjellene begrenser effekten av den varme atlantiske strømmen, noe som bidrar til lavere vintertemperaturer. Et vitnesbyrd om dette er hvordan folket i Kilpisjärvi – Enontekiö regionen reiser til kysten av Nord-Norge for å oppleve de første vårtegnene. Disse første vårtegnene er tydelige på kysten flere uker tidligere. Samtidig minimeres kjøle effekten fra havet og bidrar til høyere temperaturer om sommeren. Til tross for det er de åpne fjellområdene som er utsatt for vind kjøligere. De norske fjellene bidrar også til noe beskyttelse mot atlantiske regnfronter.

Vekstsesongen på fjellet er kort - ikke mer enn 100 dager i året. Minimumstemperaturen i vekstsesongen er ofte avgjørende for plantenes overlevelse. Plantene i nord har spesialisert seg for å overleve de utfordrende forholdene. Typiske strategier for fjellplanter er å danne knopper nær bakken, sende løpere langs bakken, produsere yngleknopper og vokse som tykke tepper. Mange planter har nålelignende blader, som beskytter dem mot minusgrader og tørkevind. Fjellplanter drar nytte av å være flerårig og vokse langs bakken. Det er også typisk for fjellplanter å blomstre veldig raskt. Blomsterknoppene er klare og venter på passende varmt vær og riktig øyeblikk for å blomstre. Om sommeren er det 24 timer med dagslys. Som et resultat kan vegetasjonen dra nytte av økte lysforhold, noe som kan kompensere for den korte vekstsesongen.

Háldimassivet er et ekte kystfjell, og fungerer som en slags grense mellom kysten og innlandet. På grunn av lavere nedbørnivåer er det også mindre snøfall i de indre regionene, selv om forskjellene er

mindre om vinteren enn om sommeren. Det er også mindre vind i innlandet, og spesielt blåser det mindre fra nord og nord-vest. Samtidig kan sørøstlige vinder være sterke.

2.4 Biodiversitet

2.4.1 Biotoper

Treløstundra er den vanligste vegetasjonstypen i Håldi GSO, og dekker omtrent 70% av området. Vind, samt tykkelse og varighet av snødekke bidrar til å forme tundravegetasjonen. Oligotrofe fjellheier er den typiske biotopgruppen i fjellet. Blåbær, blålyng og dvergbjørkeheier finnes ofte i områder med dypt snødekke i de nedre skråningene og i fordypninger. Krekling heier blir vanligere nær de tørre og vindfulle toppområdene. Noen steder er vegetasjonen så eksponert for vind at det blir dannet **vindeksponerte heier**.

Store områder av vidda og elvedalene er dekket av fjellbjørkeskog. Barskog av furu finnes bare i Reisadalen. Til sammen dekker dette rundt 15% av arealet. Skandinavia og Kamchatka halvøya er de eneste områdene der løvtrær **danner den alpine eller arktiske trelinjen**. Dette demonstrerer den spesielle naturen skapt i kombinasjon av den nordlige posisjonen og den oppvarmende effekten av Golfstrømmen.

Vannbiotoper inkluderer store elver som Reisaelva og Lätäseno, flere mindre bekker, innsjøer, dammer og kilder. De dekker omtrent 5% av hele området. Nesten alt av vann i området er lik sin naturlige tilstand. Elver er ubegrenset av demninger, og innsjøene og bekkene påvirkes ikke av store menneskelige inngrep, noe som ikke er vanlig i dag, ikke engang i Finland og Norge. Selv om de fleste vannbiotopene som finnes i området ikke er klassifisert som sårbare, er de svært verdifulle elementer i økosystemet.

Myrer dekker omtrent 10% av Håldi GSO, hovedsakelig på innlandsplatået. De kan deles femti-femti i aapa- og palsa myrer. Spesielt sistnevnte representerer en form for permafrost som er en veldig spesiell biotop og sårbar på grunn av klimaoppvarming.

2.4.2 Flora

Floraen og faunaen i Håldi regionen er ganske kjent siden den biologiske forskningsstasjonen i Kilpisjärvi har kartlagt og overvåket området siden 1963. Dette er spesielt tilfelle for karplanter, fugler, pattedyr og sommerfugler (lepidoptera).

Håldi Fjellkjeden er kjent for kalkholdig berggrunn som fremmer vekst av mange sjeldne planter, spesielt i Finland. Mange av dem er klassifisert som sårbare på begge sider av grensen. Issoleie (*ranunculus glacialis*), reinrose (*dryas octopetala*), høyfjellsklokke (*campanula uniflora*), ahtalehine arnika (*arnica angustifolia*), fjellbakkestjerne (*Erigeron borealis*) og lapprose (*Rhododendron lapponicum*) og mange andre arktiske planter vokser i disse fjellene. Kalkstein er mat for flere mindre iøynefallende mose-, lav- og sopparter. Til sammen er rundt 100 arter sårbare i Finland, men kartleggingen av denne floraen er ennå ikke fullført.

Reisadalen har også vært et interesseområde for botanikere i mange år. I områdets nedbørsfelt rundt Reisaelva er det registrert 520 arter av karplanter. Dette er et stort antall så langt nord. Det er flere grunner til det rike plantelivet. For det første varierer berggrunnen fra sur til kalkholdig og gir grunnlag for både en **fattig** og lokalt veldig rik flora. For det andre har klimaet en stor variasjon i området som skaper gunstige habitater for mange arter. I nordvest er vegetasjonen påvirket av et mildt og ustabil kystklima (**sub-oseanisk klima**), mens de indre og sørlige regionene har et mer stabilt kontinentalt klima. Det kan illustreres med at den gjennomsnittlige årlige nedbøren ved Sørkjosen lufthavn er mer enn dobbelt så høy som i Kautokeino, og at gjennomsnittstemperaturen er betydelig høyere på kysten enn i innlandet.

Innlandsklima og relativt høye sommertemperaturer gjør at flere sørlige og sørøstlige arter har sin nordlige grense her. En kombinasjon av geografi, klima og berggrunn gjør at både arktiske, østlige, nordlige og sørlige arter møtes. Videre er landskapet veldig variert med fjellkjeder, daler og kløfter med både nordvendte og sørvendte hellinger, vassdrag og fossefall. Alle vegetasjonssoner fra lavlandet til fjellkjeden finner du her.

Inne i Reisa NP (1/3 av nedbørsfeltet) er det registrert 385 karplanter. Av disse er 17 oppført i UICNs rød liste over truede arter. Den mest truede (status EN) er myrsildre (*Saxifraga hirculus*) og Kveinhavre (NO) / Lapinkaura (FIN) (*Trisetum subalpestre*).

2.4.3 Fauna

Tamrein (*Rangifer tarandus*) er pattedyret som dominerer Håldi landskapet. Den stammer fra villreinen som var vanlig i hele Arktis. I dag er alle reinsdyr i Håldi-regionen privateid av lokale samer. De vandrer fortsatt etter sine tradisjonelle ruter mellom sommer- og vinterbeite, men innenfor nasjonale grenser.

De store rovdyrene - "Nordic Big Five"; gaupe (*Lynx lynx*), jerv (*Gulo gulo*), brunbjørn (*Ursus arctos*), ulv (*Canis lupus*) og kongeørn (*Aquila chrysaetos*) forekommer regelmessig i området. I tillegg kan man ofte se havørn (*Haliaeetus albicilla*) nær kysten. Grensen og reingjerdet mellom land stopper ikke disse artene, og deres populasjoner deles derfor av de nordiske landene. Disse artene er av spesiell interesse for forvaltning i både Norge og Finland, og viktige for internasjonale avtaler for biologisk mangfold. Populasjonene blir overvåket og kontrollert på grunn av trusler og skader på reindrift og sauehold.

Fjellreven (*Vulpes lagopus*) er et godt eksempel på hvor sårbar den arktiske naturen i Håldi-regionen er. Den har vært et offer for pelsjakt tidligere og påvirkes av klimaendringer i dag. Den dukker tidvis opp i området og formerer seg uregelmessig på norsk side. Sist observerte formering i Finland var for 20 år siden. Fjellreven spiser på andre karakteristiske pattedyr i Håldi regionen, som norsk lemmen (*Lemmus lemmus*) som er kjent for svingninger i populasjonene.

Cirka 100 hekkende fuglearter, der flertallet er trekkfugler har blitt observert i Käsivarsi villmarksområde. Under de frosne, snødekte vintrene i Käsivarsi regionen, er det bare noen få fuglearter som overlever. Emblemet til Käsivarsi villmarksområde er fjellrype (*lagopus muta*), og den nære slektningen lirype (*Lagopus lagopus*), endrer også fjærdrakten til hvit for vinteren. De bratte dalsidene i Reisadalen er viktige hekkeplasser for flere rovfugler som lever av disse. Arter som kongeørn (*Aquila chrysaetos*), dvergfalk (*Falco columbarius*) og jaktfalk (*Falco rusticolus*) finnes der.

Typiske trekkfuglearter som finnes i Håldi regionen er snøspurv (*Plectrophenax nivalis*), boltit (*Charadrius morinellus*), lappspurv (*Calcarius lapponicus*) og steinskvett (*Oenanthe oenanthe*) er blant de mest tallrike artene. Blåstrupe (*Luscinia svecica*), den fargerike nattergalen i Lappland, lever i fjellbjørkeskogen. Mange nordlige arter hekker i myrer og vassdrag, som svømmesnipe (*Phalaropus lobatus*), smålom (*Gavia stellata*), fossefall (*Cinclus cinclus*), havelle (*Clangula hyemalis*) og rødnebbterne (*Sterna paradisaea*). Rødnebbterna reiser lengst av alle fuglene, helt herfra til Antarktis og tilbake.

Vegetasjonen i fjellenger i Håldi regionen gir næring til mange sommerfugler og møllarter, og deres utviklingsfase avhenger av visse fjellplanter. Polarperlemorvinge (*Boloria polaris*) sin larve lever av reinrose (*Dryas octopetala*) og kantlyng (*Cassiope tetragona*). I Kilpisjärvi området er det observert 340 sommerfugler- og møllarter. Oppkalt etter oppdagelsesreisende Giuseppe Acerbi, trives polarbjørnespinneren (*Acerbia alpina*) også på viddene i Håldi regionen.

Vannområdene i Håldi regionen er kalde, oksygenrike, klare og næringsfattige. Hovedvassdragene renner fritt; Lätäseno til Østersjøen og Reisaelva til Atlanterhavet, som gjør at anadrome fisk som atlantehavslaks (*Salmo salar*) og sjøørret (*Salmo trutta trutta*) kan vandre opp for gyting. Harr (*Thymallus thymallus*) og gjedde (*Esox lucius*) kan finnes i bekker og innsjøer opp til 700 meter over havet. Storørret (*Salmo trutta lacustris*) lever i alt av rennende vann. Perlen av arktisk fisk, røye

(*Salvelinus alpinus*), er spesielt tilpasset kaldt vann. De tiltrekker seg mange fiskere til disse områdene.

2.4.4 Trusler mot biologisk mangfold

I verneområder er arter og deres leveområder i prinsippet vernet mot direkte negative menneskelige påvirkninger. Noen kompromisser inngås med hensyn til tradisjonelle rettigheter til lokalbefolkningen og fritidsbruk. Mindre konstruksjoner har blitt laget, knyttet til reindrift, tilrettelegging for friluftsliv og forvaltning og tilsyn av områder og grensen. Disse aktivitetene er hovedårsaken til menneskelig innflytelse på naturen i disse områdene.

Menneskelig påvirkning fra friluftslivsaktivitet er synlig gjennom erosjon på stier. I Arktis har planter begrenset veksttid og har mindre tid til å komme seg etter påvirkning. Humus og jord ligger ofte bare som et tynt lag på berggrunnen. Hvis vegetasjonen blir slitt, kan vann og vind lett tære på jorden og etterlate synlige spor i landskapet.

Andre direkte påvirkninger fra menneskelig aktivitet er forstyrrelser. Noen arter er mer sårbare for forstyrrelser enn andre. Rovfugler er for eksempel veldig sårbare for forstyrrelser i hekketiden. Generelt er våren fra mars til midten av juni den perioden dyrelivet i Håldi TBA er mest utsatt for forstyrrelser. Menneskelig aktivitet bør tilpasses dette så mye som mulig.

Invaderende arter er potensielle trusler mot lokale arter. Invasjonen er vanligvis et resultat av menneskelige handlinger. Invasjonen av lakseparasitten *Gyrodactylus salaris* er et trist eksempel på dette. Selv om alle fiskene i Håldi-regionen har en felles opprinnelse etter istiden, har norske og finske innlands vann blitt skilt av et vannskille siden den gang. Dette har resultert i genetiske forskjeller som gjør fisken sårbar for visse sykdommer. Parasitten er vanlig og ganske ufarlig på finsk side, men dødelig for laks fra Ishavet. Fiskere som krysser grensen fra Finland til Norge, er forpliktet til å desinfisere fiskeredskapene sine for å unngå spredning av parasitter. *G. salaris* har allerede ødelagt laksebestanden i Skibotnelva.

For øyeblikket virker det som om globale klimaendringer er den alvorligste trusselen mot naturen i Håldi TBA, med flere påvirkninger som vises over tid. Gjennomsnittstemperaturen stiger, og det kommer mer snø om vinteren. Tregrensen klatrer høyere, palsmyren smelter og rødreven (*Vulpes vulpes*) invaderer fjell og fortrenger polarreven (*V. lagopus*). Over tid er dette en direkte trussel mot mange biotoper, spesielt i høyfjellet og nordlige områder, og mot deres arter.

Reinbeiting har også en tydelig visuell innvirkning på vegetasjonen. På en annen side så hører de hjemme i Håldi TBA. Reindrift og samisk kultur har lovbestemte rettigheter til arealbruk både i Finland og Norge, inkludert verneområder.

3 Kultur historie

3.1 Tidlige bosetninger

De første bosetterne kom sannsynligvis til Håldi TBA kort tid etter at det kontinentale isdekket hadde trukket seg tilbake. Det er mulig at de til og med har bodd på de isfrie kystområdene gjennom den siste istiden. De fanget fisk i innsjøene og elvene og vill hjort på fjellet, og om sommeren plukket de planter og bær. Rundt bosetningene er det funnet biter av steinverktøy og flakverktøy som er etterlatt fra fremstillingen, samt små smuler av brent bein. De fleste av de nå kjente stedene ligger i nærheten av Nordkalottruta og Čáhkáljávri- og Kilpisjärvi innsjøene. Biter av leirekeramikk funnet ved bredden av Kilpisjärvi ble datert til 4500 f.Kr. Flere jernpiler fra jernalderen eller den **historiske perioden** har også blitt funnet i villmarksområdet og Reisa nasjonalpark. I 2010 ble det funnet et bergmaleri i Sieimma i Reisa nasjonalpark, som ble datert til rundt 2000 f.Kr, eller den tidlige metallalderen.

Fjellrein, som var en forfader til reinen, var viktig for forhistoriske mennesker. Fjell reinsdyr ga kjøtt til mat så vel som skinn, sener, bein og gevir til verktøy. Jaktgroper ble hovedsakelig brukt til å fange dem. Vanligvis ble det laget en lang linje med groper i sandjord som var enkle å grave på stier som reinen favoriserte. Det samme systemet kan bestå av dusinvis eller hundrevis av groper. Jaktgroper ble brukt fram til 1500-tallet, og det var rundt denne tiden jakt ble erstattet av reindrift. Mange spor etter disse gropene finnes i ulike deler av området. Det ble også jaktet på mange andre dyr her, inkludert rev, ulv, elg, bever og fjellrev. Det var hovedsakelig fuglearter som rypen samt vannfugler som ble jaktet på. Fiske hadde en viktig rolle i jaktkulturen. Hytter med jordgulv ble bygget for å gi ly på jakt og fisketurer. En livsstil basert på jakt, fiske og samling fortsatte i området i tusenvis av år fra steinalderen til den **historiske perioden**.

3.2 Reindrift og Samisk kultur

Med gamle tradisjoner og moderne praksis er samisk reindrift den mest betydningsfulle og synlige formen for arealbruk med historisk, kulturell og økonomisk betydning. Det er flere kulturminner, gamle ruter og nåværende infrastruktur som forteller en historie om reindrift og samisk kultur i regionen. Reindriftsfamilier og tradisjoner pleide å koble folket og naturen over grensen fram til 1852 da de finske (den gang en del av Russland) grensene ble stengt av lovgivning. Senere kom et reingjerde som fulgte hele den norsk / finske grensen.

Samene stammer fra folket som bosatte seg i Nord-Fennoscandia umiddelbart etter istiden for 10.000 år siden. Det er ingen kjente detaljer om den etniske bakgrunnen eller språket til disse forhistoriske jeger og samlere. Den etniske samiske identiteten utviklet seg sammen med det samiske språket når finsk og samisk ble separate språk rundt 2000 f.Kr. Dette var et resultat av kulturendring da de to gruppene valgte ulike levevis. Samene tok i bruk store områder fra begynnelsen av vår tidsregning til det 11. århundre. I denne perioden bodde de over et område som strekker seg fra Lake Ladoga til Ishavet og fra sentral Skandinavia til Hvitehavet.

Den ville fjellreinen ble temmet for rundt 2000 år siden. Tamreinen ble deretter brukt til kjøtt og til å trekke og bære last. Reindrift ble først praktisert i liten skala, og det var basert på å følge dyrene der de vandret. Etter hvert begynte samene å aktivt gjete dem etter deres naturlige vandringer til kysten om sommeren og til innlandet for å beite på lav om vinteren. Reindriften krevde et organisert samfunn som ga opphav til nomadiske bosamfunn, eller siida-systemet. Siidaene fulgte reinvandringen og bodde i forskjellige områder sommer og vinter. De første skriftlige referansene til store reinflokker og regelmessige årlige vandringer, dateres tilbake til svenske og norske skattedokumenter fra 1500- og 1600-tallet, noe som viser at reindriften allerede var et viktig levebrød i den perioden. Spor etter tidlige samiske reindriftsutøvere inkluderer steinvegger i Pihtusjärvi (Bihčosjávri) og Birfejärvi (Bierfejávri) som ifølge estimater ble de bygget tidlig på 1900-tallet. Det finnes flere spor etter peiser og hyttefundamenter i området. Muntlig overføring refererer også til flere steder for tilbedelse. Disse hellige steinene kalt seidas er dokumentert i Termisvaara (Dierpmesváris) og Somasjärvi (Somasjávri). I følge Samuli Paulaharju var Haldi også et sted for tilbedelse.

Reindriftsutøvere drev også handel, dirigert både sør langs Torneelva og nordover til norskekysten. Tradisjonelle markeds plasser var Naavuono (Kvænangen), Ykeänperä (Skibotn), Nordreisa og Alattio (Alta). I Finland omfattet handelsstedene Markkina (Márkan) og Palojoensuu (Bálojotnjálbmi). Samiske reindriftsutøvere solgte skinn, pels, fisk og lignende produkter, og kjøpte eller handlet med mel, smør, frise og stoff, tobakk, brennevin, tjære, sølv, kokekar, tinnfat, økser, kniver og annet blad verktøy.

Etter andre verdenskrig prøvde alle nordiske land å integrere samene med den landsdekkende befolkningen, spesielt gjennom utdanning gitt på landsspråket.

Det nåværende samiske hjemlandet, Sápmi, er delt mellom statene Norge, Sverige, Finland og Russland. Det er ni forskjellige samiske språk. Nordsamisk (davvisámegiella), som er det mest utbredte samiske språket (20 000 til 25 000), blir brukt i Haldi TBA. Totalt er det for tiden 75.000 til 100.000

samer. Deres tradisjonelle levevis inkluderer fiske, samling, håndverk, jakt og reindrift, der moderne metoder og verktøy brukes i dag. Dette leveviset er fortsatt grunnlaget for det samiske språket og kulturen. Mens dette fremdeles forsørger noen samer, jobber de fleste i andre yrker og bor utenfor det samiske hjemlandet. I Norge og Sverige har samene enerett til å utøve reindrift.

Grunnlovene i Norge, Sverige og Finland anerkjenner samenes status som den eneste urbefolkningen i EU. Det omfatter en rett til å opprettholde og utvikle sitt språk og sin kultur og å utøve tradisjonelt levevis. Samene har rett til å bruke sitt eget språk når de har å gjøre med myndighetene i hjemlandet. De nyter også konstitusjonell autonomi i alle stater i hjemlandet når det gjelder språk og kultur, utøvd av det samiske parlamentet eller Samediggi. Dens posisjon og oppgaver varierer litt i forskjellige land.

3.3 Deling av grenser

I 1734 ble det gjort en avtale om å markere grensen mellom Sverige (som styrte over Finland), og Danmark (som Norge tilhørte). Senere ga imidlertid en avtale mellom Norge og Sverige i 1751 (den såkalte Lappekodisillen) rettigheter til drive rein over grensen. Da Sverige tapte den finske krigen, (en del av Napoleonskrigene), ble Finland annektert til Russland som et storhertugdømme i 1809. Grenseovergangene forble imidlertid åpne, og samiske reindriftsutøvere vandret med dyrene sine fra vinterbeiter innlands for å tilbringe sommeren på kysten av Ishavet, og returnerer innlands på vinteren.

Grensene mellom Norge og Finland ble stengt i 1852 og mellom Sverige og Finland i 1889, som stoppet den frie vandringen til reinen. Denne politikken ble fullbyrdet ved å bygge et reingjerde på grensen i 1957. Stengningen av grensene delte det samiske hjemlandet i tre deler og avsluttet reindriftens årlige vandring mellom landene. I Norge og Sverige i dag, fortsetter siida-systemet og praksisen med å gjete reinen over grensen mellom innlandsområdene og kysten. Stengningen av grensen førte til en krise i reindriften, som resulterte i omfattende omlegging av beite og vandring, spesielt i Finland. Et system med reindriftenheter, som skilte seg fra siida-systemet, utviklet seg også i Finland og ble offisielt i 1898. reindrift praksisen basert på familietilknytning fortsatte i området Käsivarsi kooperativ frem til 1960-tallet. Mens reinen hovedsakelig har beitet i naturlige områder også etter denne datoen, lever reindriftsutøvere nå i faste bosetninger.

3.4 Migrasjon av Kvenene

Historisk sett var hele området rundt Bottenvika omtalt som Kainuu og de som bodde der ble derfor omtalt som Kainufolk. Kalix-elven er fortsatt i dag kjent som Kainuunjoki i den lokale dialekten. Allerede for hundrevis av år siden reiste folk fra dette området langs elvene til Ruija (havlandet) for sent vinterfiske. Før midtsommer kom de hjem for å jobbe på gårdene. I Norge var disse menneskene kjent som kvenene, og deres språk, som utviklet seg fra finsk, ble kalt kven språk. Noen av dem bosatte seg permanent for å drive gårdsbruk på kysten. År med avlingstap, sterk befolkningsvekst og krig, økte migrasjonen fra Finland til Norge. Toppårene var 1865-1868, en periode der Finland og Sverige ble rammet av dårlig høsting og sult. På grunn av dette utviklet norskekysten seg til en møteplass for tre kulturer: Nordmenn, samer og kvener delte området og dets ressurser så langt vi vet i en fredelig sameksistens.

I tillegg til jordbruk tok kvenene med seg kunnskaper og næringer som tømmerbygging og tjærebrenning. Store mengder tjære ble brukt, hovedsakelig for å behandle treskip, men også tau og fiskegarn. I tillegg ble det brukt medisinsk. Tjærebrenning krevde furuskog, torv og en transportvei, og Reisadalen tilbød alle tre. Å bygge og ta vare på en tjæregrop tok dyktighet og mye arbeid. Det er sannsynlig at området hadde hundrevis av tjæregroper. Restene av dem kan fremdeles ses som groper i terrenget. Rester av hyttene tjæremakerne, jegerne og fiskerne bygde for seg selv finnes fremdeles mange steder. Tradisjonell byggeteknikk og materialer blir fortsatt tatt i bruk på rasteplassene.

Kobbermalm ble oppdaget i Kåfjord på slutten av 1800-tallet, og en gruve, et smelteverk, en havn og et helt gruvesamfunn ble etablert i Ankerlia oppe i dalen, 10 km fra Birtavarre. Gruvedriften under de tøffe forholdene fortsatte til 1919, og i topp perioden ansatte gruva 250 arbeidere som representerte

alle nasjonalitetene i nordkalotten. Ruinene til gruvesamfunnet kan fortsatt besøkes i Ankerlia. Kobbermalm ble også ekstrahert i Moskuvággi (Moskodalen) i Raisinvanka i samme periode. Det var også gruver i Oksfjorddalen og Kåfjord nær Alta. Gruveindustrien var også knyttet til kvenske bosetninger, ettersom de var dyktige i handel med gruvedrift.

På slutten av 1800-tallet resulterte nasjonalistisk idealisme i forsøk på å undertrykke minoritetskulturer i alle nordiske land. Minoritetsspråkene til samisk og kvensk var et spesielt fokus for disse forsøkene, som fortsatte til 1960-tallet. Kvensk kultur overlevde imidlertid og har satt sine spor på dette området på mange måter. Språket til de lokale innbyggerne er fortsatt påvirket av stedsnavn, ord og ordtak som stammer fra det kvenske språket. Deres kultur viser også finsk påvirkning på andre områder. Tjæreferdighetene og tradisjonen med å bade i badstuen er bevart, og den eldre generasjonen er kjent med den finske matarven. Bygninger viser også innflytelse fra kvensk kultur, for eksempel i Tørfoss og Sappen. Reisadalen ble utnevnt til «landskapsområde» med nasjonal kulturhistorisk interesse”, der kvenske bosetninger og arealbruk er av spesiell verdi.

En av de viktigste kulturelle elementene i Håldi-området er elvebåttradisjonen. Reisa er den sørligste elven i Norge som fremdeles har denne tradisjonen. Den er også viktig i Alta, Tana og noen andre elver i Finnmark. Det er grunn til å tro at denne tradisjonen ble tatt med hit av de kvenske bosetterne.

3.5 Verdenskrig førte til omveltninger

Mens kampene under første verdenskrig hovedsakelig raste i Sentral-Europa, ble deres innvirkning også lagt merke til langs de nordlige grensene. Tysklands kontroll over Østersjøen tvang Russland til å transportere krigsforsyningene sine via de norske havnene og gjennom Finland. For dette formålet ble jernbanen til Tornio forlenget til Karunki i 1915, dit ble varene transportert med hest over isen via Kilpisjärvi fra Skibotn (Yykeä). Vinteren 1916 ble rundt 3000 tonn gods transportert, eller omtrent 5000 hestelaster. Denne ruten ble ikke lenger brukt etter at jægers, en nasjonalistisk bevegelse som strebet etter finsk uavhengighet, sprengte ammunisjonslageret ved Kilpisjärvi i juni 1916.

Mens Norge og Finland forble nøytrale i andre verdenskrig, ble de en slagmark da Sovjetunionen angrep Finland i 1939 og Tyskland invaderte Norge i 1940. Norge ble okkupert av tyskerne fram til 1945. Etter vinterkrigen og en periode med fred som varte litt over et år, gikk Finland sammen med Tyskland for å angripe Sovjetunionen i juni 1941. I Lappland var de tyske troppene ansvarlige for militæraksjoner, mens den sivile administrasjonen forble i finske hender. Finland signerte våpenhvile med Sovjetunionen høsten 1944. Dette signaliserte starten på Lappland-krigen mot tyskerne. Tyskerne trakk seg etter hvert tilbake mot Norge og de bygde da Sturmbock-festningen i Käsivarsi. Da russerne angrep, trakk tyskerne seg tilbake til Skibotn (Yykeä) i Norge på slutten av 1944. Da de trakk seg tilbake, benyttet tyskerne seg av brent jords taktikken både i Finland og Norge, og ødela det meste av bygninger og transportinfrastruktur. Befolkningen i hele området nord for Lyngen ble evakuert/deportert lengre sør i Norge.

Ruiner etter forsvarsanlegg finnes i Kilpisjärvi-området i dag. Etter andre verdenskrig ble militære forsvarsstrukturer fjernet, og en ny forsvarslinje ble konstruert mot Sovjetunionen under den kalde krigen. Strukturene var strengt hemmelige og viktige deler av norsk forsvar som en del av NATO fram til Jernteppet falt.

3.6 Fremgangen av turisme og andre nye industrier

Etter krigen dro folk hjem og begynte å gjenoppbygge det som var ødelagt. Det nye etterkrigssamfunnet ble understøttet av tradisjonelle næringer. De viktigste av disse var skogbruk i finsk Lappland og fiske i Norge. Folk i Håldi-området livnærte seg stort sett på reindrift.

De første fotturistene ankom Kilpisjärvi allerede på 1930-tallet. På den tiden var det ikke vei, den ble ikke bygget før 1941 av tyske tropper. Den første besøksboken ble tatt med opp til toppen av Håldi av Kaarina Kari, Anna Lehtonen og Inkeri Arajärvi i 1933. Et vandrerhjem administrert av den finske

Turistforeningen åpnet i 1937, og et hotell bygget av den finske regjeringen ble ferdigstilt i Kilpisjärvi i 1953.

Turisme i Lappland og fotturer på fjellet, økte i popularitet på 1960-tallet ettersom folk fikk økt levestandard og mer fritid. Fjellområdet i Käsivarsi og stien fra Kilpisjärvi til Håldi, det høyeste punktet i Finland, ble noen av de mest populære turmålene. Turisme knyttet til reindrift ble også en tilleggsnæring for mange samer. Etter et forslag fra den finske Turistforeningen bygde Metsähallitus et nettverk av åpne villmarkshytter i Käsivarsi på 1960- og 1970-tallet. I tillegg til åpne villmarkshytter, er det reserverbare hytter i området, der turgåere kan bestille en seng på forhånd mot et lite gebyr. Noen få hytter kan også leies til privat bruk. Totalt antall hytter i dag er rundt 30. De fleste turgåere i Käsivarsi villmarksområde går Nordkalottruta mellom Kilpisjärvi (Gilbbesjávri) og Håldi. Fiske er populært; både isfiske om våren og å besøke Finlands beste røyevann på sommeren.

I det 21. århundre har antall utenlandske turister vokst, og tilbudet av ulike turisttjenester har utvidet seg i tillegg til uavhengig fotturer og fiske. Nordmennene har funnet veien til Kilpisjärvi for snøscooterkjøring, og asiatiske og sentraleuropeiske turister er fasinert av nordlyset. Cirka 50.000 overnattinger registreres hvert år i Kilpisjärvi. Det årlige antallet besøk til Metsähallitus' destinasjoner er rundt 80 000; dette tallet inkluderer de som besøker Malla strengt naturreservat og treiksrøysa på grensen til de tre landene. Det lett tilgjengelige Saana-fjellet tiltrekker seg over 10 000 besøk i året. Antall besøk til Käsivarsi villmarksområde er rundt 15 000 årlig, og det anslås at en av tre av disse besøkende går tur til den finske toppen av Håldi.

De lakserike elvene på norskekysten tiltrakk seg engelske fiskere i overklassen allerede på slutten av 1800-tallet. Siden den gang har Reisaelva vært et populært reisemål for fisketurister. Reisaelva med sine fossefall, inkludert Mollisfossen (269 m), tiltrekker seg turister for elvebåtturer. Antallet turister på elva har økt betydelig på 2000-tallet. Totalt antall turister er imidlertid klart mindre på norsk side enn i Finland, og turgåing over landegrensene er ikke veldig vanlig.

I Norge har lokal- og fritidsbruk av lokalbefolkningen vært og er viktigere enn kommersiell turisme i Håldi-regionen. Tradisjonen med åpne hytter er også sterk i Norge og forvaltes av den norske turforeningen. Den eldste turhytta i Troms fylke ble bygget i Nedrefoss på 1950-tallet og er fremdeles et viktig tilbud for turgåere.

Investeringer i Kåfjorddalen, spesielt Gorsabrua over den dypeste kløften i Nord-Europa, har også drevet turismeinteressen opp. Trafikken på veien opp til Guolasjávri vokser betydelig hvert år.

På begynnelsen av sommeren 2020 er det vanskelig å forutsi hvordan Covid19-pandemien vil endre turistvirksomheten globalt og i Håldi-regionen.

3.7 Vitenskapelig interesse

Nordlige strøk har fascinert forskere gjennom historien. I 1799 reiste Giuseppe Acerbi fra Italia og Edward Clarke fra England langs elven Torne på utforskning. Finske zoologer og botanikere tok flere turer til Kilpisjärvi-området på 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet.

Zoolog Olavi Kalela valgte Kilpisjärvi som base for sin forskning på gnagere i 1946. Universitetet i Helsingfors Kilpisjärvi Biologiske Stasjon, ble etablert i 1964 på initiativ av Kalelas. De innsamlede tidsseriene som strekker seg over flere tiår i Kilpisjärvi området, om for eksempel vegetasjon og hekkesuksess for fugler, er svært verdifulle for vitenskapen. Tidsserien som overvåker svingningene i små pattedyrpopulasjoner, er noen av de lengste i verden.

De siste årene har nordlyset fanget interessen til ikke bare turister, men også forskere. Sodankylä Geophysical Observatory bygget sitt KAIRA-anlegg i Kilpisjärvi sommeren 2012. Det fungerer som mottaker for EISCAT VHF-stasjonen i Tromsø.

4 Regler for arealbruk

4.1 "Allemannsretten"

Den grunnleggende ideen om allemannsretten er at det er tillatt å bevege seg i terrenget til fots, på ski, på hesteryggen eller på sykkel om sommeren eller om vinteren uten spesifikk tillatelse fra grunneieren. Dette praktiseres omtrent på samme måte i Finland, Norge og Sverige. Fotturer og ski har vært de viktigste aktivitetene i Håldi GSO, og er derfor tillatt for alle som bor eller oppholder seg i regionen.

I løpet av de siste tiårene har imidlertid måten å bruke naturen og villmarken på til fritidsbruk endret seg. Naturområder har blitt stadig viktigere arenaer med økt aktivitet. Til tross for denne endringen, er offentlighetens rettigheter i alle tre land fortsatt basert på den tradisjonelle allemannsretten og betraktet som en del av kulturarven. Imidlertid er det bare i Norge allemannsretten er definert i lovgivningen (Friluftsløven). I Finland og Sverige er dette et prinsipp, selv om den er nevnt i flere spesifikke lover. Både i Finland og Sverige garanterer grunnloven tilgangen til naturen, men gir også grenser knyttet til beskyttelse av privat eiendom. For eksempel i Finland er allemannsretten nevnt i straffeloven (kapittel 28, 14§) angående innsamling av naturprodukter, og i naturvernloven (kapittel 5, 36§) angående skilt. I Sverige er allemannsretten sikret av ulike lover som setter grenser for hva som er tillatt. Mens domstolene har makt til å tolke allemannsretten, er det ikke mange saker som har kommet foran en domstol (Swedish Environmental Protection Agency, 2020). Hovedgrenser og grensevilkår for allemannsretten er derfor definert gjennom annen lovgivning enn en spesifikk lov. I Finland og i Sverige er det dermed ikke alltid mulig å si nøyaktig hva du kan eller ikke kan gjøre i utmarka.

I Håldi TBA er Malla naturreservat et unntak fra allemannsretten, når det er bært er det kun lov å gå på merkede ruter. Dette gjelder også Saana verneområde mellom 15.5. og 1.9, men Metsähallitus kan gi lisenser for flytting i begrensede områder

Det grunnleggende prinsippet for camping og bål er at kortvarig camping er tillatt hvis det ikke forstyrrer andre. I Finland er formuleringen "kort tids", i Sverige "to til tre telt i en natt eller to" og i Norge "ikke mer enn to dager av gangen uten tillatelse fra eier eller bruker". I Norge kreves det ikke tillatelse til lengre opphold i fjellområder eller områder langt fra folk, med mindre oppholdet kan forårsake betydelig skade eller ulempe (Friluftsløven - regjeringen.no).

I Sverige og Norge er det tillatt å lage bål i henhold til allemannsretten hvis forholdene er trygge og hvis skogbrann ikke er en trussel. I Finland er det ikke allemannsrett å lage bål, og tillatelse fra grunneiere er nødvendig. Imidlertid er bål i hovedsak tillatt i villmarksområder og i avsidesliggende deler av naturvernomsrådene når du bruker tørre kvister, grener, kongler, osv. I nord, på statlig grunn, er leirbål tillatt også utenfor villmarksområder, men hovedsakelig på tilrettelagte eller allerede brukte bålplasser hvis det finnes innenfor rimelig rekkevidde (500m). det samme gjelder i Käsivarsi villmarksområde. I Malla Nature Reserve er det forbudt med åpen ild.

4.2 Jakt og fiske

I Finland gir allemannsretten muligheten til å fiske og isfiske i de fleste innlandsvann og på sjøen gebyrfritt. Det er derimot forbudt å fiske i elver, stryk og raskt rennende vassdrag der migrerende fisk som laks og sik finnes, og i visse andre vernede vann. I Norge er det tillatt å fiske med stang og snøre etter saltvannsarter fra båt eller fra fjæra året rundt. Hvis du er under 16 år kan du fiske gratis på innlandsarter mellom 1. januar og 20. august, bortsett fra der det er laks, sjøørret og sjørøye. De under 16 år har ikke lov til å fange kreps eller fiske i menneskeskapte fiskedammer. I Sverige er det ikke mulig å fiske basert på allemannsretten i de nordlige delene av landet. Oppsummert gjelder allemannsretten praktisk talt kun for fiske og isfiske i området på finsk side, og bare i stille vann; ellers må det gis tillatelse.

I Reisa nasjonalpark er røye den vanligste fiskearten i fjellvannene, men noen av vannene har også bestander av ørret. Siden fiskevannene i Reisa ligger et stykke fra veien, er det sjeldent folkemengder ved vannene. Fiskekortet til Statskog Norge er gyldig for ferskvannsfiske i Reisa. Det kan kjøpes på www.inatur.no. **Laks gyter i Reisaelva helt opp til Imofossen, og det er nødvendig med et spesielt fiskekort og forståelse av fiskereglementet ifølge eieren av fiskerettighetene for sesongen.** Oppdaterte fiskeregler og informasjon om salg av fiskekort finner du på www.reisaelva.no. Reisavassdraget er fritt for lakseparasitten Gyrodactylus salaris, som finnes i nabovassdrag på finsk side og i noen vassdrag i Norge. Derfor er desinfeksjon av alt fiskeutstyr før bruk i Reisavassdraget obligatorisk.

I Finland kreves linsens fra fiskeriforvaltningen for alle som er 18 til 64 år og fisker med sluk eller feller. Fisk i Käsivarsi -området inkluderer ørret, røye, harr, sik, abbor og gjedde. For å fiske med krok og line eller isfiske ved innsjøene Toskaljärvi, Luhtojärvi og Peera, kreves fiskekort. For å fiske på Lätäseno må du kjøpe fiskekort. I tillegg gir fiskekort for Tornionjoki-Muonionjoki-Könkämäeno rettigheter til å fiske laks i området som strekker seg helt til Kilpisjärvi. Fiskere må sjekke regler og restriksjoner på fisesider som www.kalastusrajoitus.fi (på finsk). Fisketillatelse selges av Eräluvat nettbutikk (www.eraluvat.fi), hos Metsähallitus kundeservicesteder, natursentre og av lokale virksomheter.

I Sverige kreves fiskekort og det kan kjøpes enten online (www.natureit.se) eller hos lokale forhandlere. Tillatelsesinnehavere har lov til å bruke en fiskestang per sportsfisker. Det er flere regler for forskjellige områder, tidsbegrensninger for fangst av forskjellige arter, regler for utsetting av visse fiskearter og størrelsen på fisken. Fylkesadministrasjonen i Norrbotten, dvs. länsstyrelsen, gir mer informasjon (www.lansstyrelsen.se/norrbotten).

Jakt i alle tre landene krever lisens. **Lirype** er den vanligste arten å jakte på, men det foregår også jakt på elg, hare og noen andre ryer og andefugler.

I Reisa nasjonalpark får elgjegerne tilgang til hele nasjonalparken som en sone, og elgjakt er også mulig lenger ned i dalen. Tradisjonell rypejakt er den typen jakt som tiltrekker flest jegere til Reisa nasjonalpark. I sammenligning med andre nasjonalparker og jaktområder i Troms fylke er det relativt få jegere i nasjonalparken. Dette kan tilskrives det faktum at kjerneområdene for jakt og fiske er vanskelige å nå og normalt bare kan nås til fots. De samme jaktreglene gjelder både innenfor og utenfor nasjonalparkens grenser. Alle som ønsker å jakte må være registrert i Det norske jegerregisteret og må ha betalt jaktlisens for inneværende jaktår. All jakt i Reisa nasjonalpark er organisert av det statseide foretaket Statskog. I det tidligere Finnmark fylke (**eksp.** Kautokeino) eies grunnen av Finnmarkseiendommen, det er formelt folket i Finnmark. Dette er lov definert. Tillatelse for jakt og fiske er organisert av dem.

I Käsivarsi villmarksområde, Finland, er den viktigste viltarten for jakt **Lirype**. Andre arter er enten sjeldne, eller de er vanskelige å nå på grunn av avstanden til deres leveområder. Lokalbefolkningen har rett til å jakte på statseide landområder, og Lirype er en viktig art for levebrød for noen. Metsähallitus selger tillatelse til besøkende som ønsker å jakte på rype etter bærekraftig bruk av naturressursene. Jakkort finner du på www.eraluvat.fi.

I Sverige kan man få jaktlisens online for jakt på småvilt i Kiruna -området (www.natureit.se). Det er flere jaktdistrikter som grenser til Käsivarsiområdet i Finland.

4.3 Hundekjøring og vandring med hund

Hundekjøring er tillatt i Reisa nasjonalpark på stier og veier i udyrkede områder og overalt på fjellene, samt overalt i Käsivarsi villmarksområde i Finland. Å forstyrre rein er forbudt; spesielt sent på våren kan forstyrrelser være dødelig. Reglene i Käsivarsi villmarksområde sier at hundesleden ikke skal stoppes i nærheten av rein selv ved fotografering. I tillegg bør man vise hensyn til andre folk, spesielt når man overnatter i hyttene. Det er forbudt å ta med sledehunder eller utstyret deres inn.

Käsivarsi villmarksområde sine regler sier at hunder alltid må holdes i bånd i området. Rundt hytter må hunder plasseres minst 50 meter fra hytta og ikke festes til bygningene. Hundeparkering finnes i hyttene Termisjärvi, Saarijärvi, Meeko og Pihtusjärvi. Aktive hundekjøringsbedrifter må alltid ha lisens.

Alle som planlegger å krysse grensen med hund må være klar over at eksport og import av hunder over den norske og svenske grensen er strengt regulert. For Finland finner du informasjon om vaksinasjoner, ormekur og pass for kjæledyr for hunder på Finlands nettside for mattrygghet (www.ruokavirasto.fi). **De som reiser til Sverige med hund må melde hunden til svensk toll (www.tullverket.se, på svensk).**

I Reisa nasjonalpark er hunder tillatt, men det er båndtvang mellom 1. april og 20. august. I tillegg har noen kommuner sine egne lover for båndtvang. På finsk side er hovedregelen at hunder alltid skal holdes i bånd, og mellom 1. mars og 19. august er regelen absolutt.

4.4 Offentlig infrastruktur for rekreasjon

I Käsivarsi villmarksområdet i Finland har Metsähallitus 24 hytter. Noen hytter har både en åpen og en utleie del og andre er bare åpne eller til utleie. I tillegg er det tre hytter kun til utleie. Hovedregelen for åpne hytter er at du kan bo der en eller to netter, men at de som har kommet først gir plass til nykommere. Det er ingen avgift for åpne hytter. En seng fra utleie delene av hyttene kan reserveres fra Metsähallitus sine besøksentre for en eller to netter (gebyret er 12 €/natt/person i 2020).

I Reisa nasjonalpark, Norge, er det 11 hytter, noen er åpne, og noen kan leies. Åpne hytter kan brukes gratis mens utleiehyttene kan leies mot et gebyr; mer informasjon finner du på <https://reisanasjonalpark.no/en/cabins/>. I Norge er det to hytter langs Nordkalottruta der man kan bruke standard DNT (Den Norske Turistforeningen, www.dnt.no) nøkkel.

I Pältsaområdet i Sverige er det en svensk turistforenings fjellhytte med en hytteforvalter (mer informasjon: <https://www.swedishtouristassociation.com/facilities/stf-paltsa-mountain-cabin/>). Forhåndsbetaling garanterer soveplass, men er ikke nødvendig.

4.5 Motoriserte kjøretøy

Motorferdsel er ikke en allemannsrett, og er regulert i alle land med spesifikke lover. I Norge er hovedregelen at motorferdsel ikke er tillatt i utmark eller i vassdrag, med mindre annet er oppgitt (LOV-2017-06-16-61, §3). **Klima- og miljødepartementet kan imidlertid gi kommunestyret eller andre valgte organer valgt av kommunestyret myndighet til å fatte vedtak i forskriften for snøscooterløyper om vinteren.** I Finnmark og i Nord-Troms kan fylkesmannen etter forslag fra kommunestyret gi tillatelse til bruk av snøscooter på vinteren langs spesifikke ruter i utmark og på islagte vann. Den aktuelle kommunen skal sørge for informasjon og merking av løypene.

På den finske siden er rekreasjonskjøring med snøscooter kun tillatt på merkede snøscooterløyper og spor, i tillegg til islagte vann, og dette er regulert av terregloven (<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19951710>). I tillegg er det spesifikke regler som gjelder for verneområder. Merkede snøscooterløyper kan brukes uavhengig eller med en lokal safaritjeneste. Noen av løypene krever tillatelse, og noen er gratis. Snøscooterløypene som starter fra landsbyen Hetta vedlikeholdes av Enontekiö kommune. Deres bruk krever ikke tillatelse. Victorialøypen, som går langs grensen til Finland og Sverige fra Muonio til Kilpisjärvi, er også gratis. For snøscooterløypen som går fra Palojärvi til Kilpisjärvi i Käsivarsi villmarksområde i Enontekiö, samt Syväjärvi-Karesuvanto og Raittijärvi-Saarikoski-løypene som forgrener seg fra hovedsporet, er det nødvendig med nasjonal utmarkstillatelse fra Metsähallitus (www.eraluvat.fi). I landsbyområdet Kilpisjärvi vedlikeholdes snøscooterløypene av Kilpisjärven ladut ry -forening, og et vedlikeholds gebyr må betales online (www.kilpisjarvenladut.fi). Metsähallitus har ikke gitt lisenser til tilreisende for kjøring i utmark med for eksempel ATV om sommeren. For lokalbefolkningen er det gitt tillatelse kun for etablerte løyper.

På norsk side er det en offisiell snøscooterløype fra Gahperus i Reisadalen til Guolasjávri, som er åpen fra merkingsdatoen til 4. mai. Det er også en snøscooterløype langs veien til Biedjovággi og flere løyper videre inn i kommunene Nordreisa og Kvænangen. Ellers er det snøscooter forbudt i Reisa nasjonalpark, websiden sier: "Alt med motor er i utgangspunktet forbudt" (<https://reisanasjonalpark.no/en/about-the-national-park/>).

I Sverige anbefales det å holde seg til de merkede løypene, men det er ikke obligatorisk. Imidlertid er det mange områder med begrensninger. Det ene er Råstojaureområdet nær Käsivarsi hvor snøscooter bare er tillatt på merkede løyper og på islagte vann. De lokale kommunene kan også bestemme midlertidige forbud mot snøscooter som samene søker om, for eksempel sent på våren i reinkalvingsområder. Vedtak kunngjøres i fylkesavisene og på kommunens nettside.

4.6 Turismevirksomhet og arrangementer

Allemannsretten er hovedsakelig rettet mot individuelle brukere. Prinsippet i Finland er at hvis et arrangement er av privat karakter, for eksempel guidet fottur eller fugletitting, kan det arrangeres på grunnlag av allemannsretten, og man trenger ikke grunneierens tillatelse. Prinsippet er knyttet til antall deltakere, regelmessighet og varighet. De faktiske påvirkningene av aktivitet (dvs. forårsake skade på grunneiers eiendom eller behov for trafikkordninger) er relevante (www.ym.fi). I den norskefriluftslivsloven (§10) heter det at utendørs møter, idrettsarrangementer (f.eks. Ski- eller orienteringskonkurranser) og lignende arrangementer som kan medføre betydelig skade eller ulempe, ikke kan holdes uten samtykke fra eieren eller brukeren av eiendommen.

Metsähallitus har spesielle samarbeidsavtaler med reiselivsselskapene som opererer på statsgrunn. Driften av en turistvirksomhet krever en avtale når den er rettet mot et verneområde med stier, rasteplasser og andre campingstrukturer, og selskapet driver på grunnlag av disse infrastrukturene. Det er to typer samarbeidsavtaler: **1) Samarbeidsavtale uten tildeling av tilgang (gratis)** og **2) Samarbeidsavtale**, som inkluderer overføring av bruksretten (mot betaling). Samarbeidsavtalen uten overføring av bruksretten gjelder situasjoner der gründeren ikke bruker infrastrukturen som Metsähallitus vedlikeholder i sin virksomhet, men for eksempel kommuniserer til sine kunder om Metsähallitus sine områder. Vanligvis inngås slike avtaler med for eksempel overnatting eller restaurantentreprenører. Når et selskap regelmessig tar kundene sine til områder som har infrastruktur vedlikeholdt av Metsähallitus, er det behov for en samarbeidsavtale som inkluderer overføring av bruksretten. I dette tilfellet består prisen på samarbeidsavtalen av et grunnavtalegebyr for hele kontraktsperioden, et kundegebyr og et daglig bruksgebyr. (<https://www.metsa.fi/luontomatkaileilyryityksensuojelualueilla>)

4.7 Regler og retningslinjer for toll og grensekryssing

Kryssing over grensene mellom Finland, Norge og Sverige er ganske fritt i henhold til Schengen-avtalen og Den nordiske passunionen. Det finnes spesifikke grenseoverganger, men hvis reisende ikke har noe å deklare eller har med seg et kjæledyr, kan grensene krysses hvor som helst. Håldi GSO består av fjellterreng der grensene er vanskelige å gjenkjenne, og de er ikke merket. Stiene i området krysser landegrensene flere ganger. Hvis du reiser med hund, bør du gjøre deg kjent med den oppdatert informasjon om vaksinasjon og ormekur som er nødvendig før du drar på tur med hunden din. For å forhindre overføring av sykdommer er frakt av hunder over landegrensene strengt regulert. All informasjonen du trenger finner du på www.evira.fi. **Når du reiser til Sverige, må du kunngjøre hunden til svensk toll (www.tullverket.se)**. Fiskere som krysser landegrensen til Norge, må desinfisere utstyret for å unngå spredning av lakseparasitten (*Gyrodactylus salaris*) til norske vassdrag.

4.10 Samisk kultur og reindrift

Samene er den eneste urbefolkningen i EU, og er et mindretall. Deres språk og kultur er blant annet beskyttet av artikkel 27 i den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter. Artikkelen tillater spesialbehandling for samene for å beskytte kulturen (positiv diskriminering) og den kan også brukes som et materielt grunnlag for beskyttelse.

Grunnloven i Norge, Sverige og Finland anerkjenner samenes status som den eneste urbefolkningen i EU og gir dem rett til å praktisere tradisjonelle yrker. Det samiske folket kan også delta i forvaltningen av naturressursene i det samiske hjemlandet. Reindriften er det viktigste samiske levebrødet i dette området, og i Norge og Sverige har samene enerett til å drive med reindrift. I Finland kan også etniske finner drive med reindrift, men i Håldiregionen er det stort sett et samisk levebrød.

I Finland er all forretningsvirksomhet knyttet til samisk kultur og levebrød beskyttet gjennom formålene i villmarksloven. De har ingen offisiell status for forvaltning av verneområder, men prosessen med offisiell forvaltningsplanlegging inkluderer Akwé: Kon deltakelsesprosess og forhandlinger med Sametinget.

I Norge har samisk kultur og reindrift en uavhengig status i verneområder. For eksempel nominerer Sametinget 2 medlemmer av 5 medlemmer i beslutningsstyret i Reisa nasjonalpark og Ráisduottarháldi landskapsvernområde.

Samenes kultur- og arealbruksrettigheter har ingen direkte innflytelse på enkeltbesøkende eller entreprenører som opererer i området. De besøkende forventes derimot å være respektfulle og ta hensyn til samisk aktivitet i områder der de ferdes. Det viktigste er å unngå å forstyrre reinen, spesielt i parringstiden, kalvingstiden og under reinflytting. Samene forplikter også lederne av verneområdene til å bruke passende verktøy for å beskytte deres rettigheter ved å informere og veilede besøkende og annen arealbruk for å forhindre konflikter.

5 Arealbruk og lokal næring i dag

5.1 Bosetninger, lokalsamfunn

Ytterkanten av Håldi GSO er definert av hovedveiene E6 fra Skibotn til Alta, E45 fra Alta via Kautokeino til Enontekiö og videre til Kilpisjärvi på E8. Den ruten kalles Nordlysveien. De omkringliggende byene / stedene som er funksjonelt knyttet til Håldiregionen er Kautokeino, Kilpisjärvi, Birtavarre / Kåfjorddalen og Storslett / Reisadalen.

Kilpisjärvi (Gilbbesjávri) er et turiststed i Finland med rundt 100 fastboende og 1500 sengeplasser for turister. Et marked, flere restauranter, overnatting og andre turisme -tjenester er tilgjengelig.

Kautokeino (Guovdageainnu) er et sentrum for samisk kultur i Norge, med rundt 2000 innbyggere i byen. Overnatting, restauranter, markeder, andre reiselivstjenester og samisk håndverk er tilgjengelig.

Birtavarre (Pirttivaara) er en landsby i enden av Kåfjord (Gáivuona, Kaivuono), hvor tilgangen til Håldi avviker fra hovedveien E6. Her bor omtrent 200 innbyggere. Markeder, overnatting og restauranttjenester er tilgjengelige i Birtavarre og Kåfjord langs E6.

Storslett er administrasjonssenteret i Nordreisa kommune. Byen ligger i den sørlige enden av Reisafjorden langs munningen av Reisaelva. Byen har en befolkning på rundt 2 000. Det er et stort utvalg av overnatting, restauranter og andre reiselivstjenester tilgjengelig.

5.2 Reindrift

Reindriften er det eldste **levebrødet** i Håldiregionen. I dag er det fortsatt den viktigste arealbruken i avsidesliggende områder både i Finland og Norge. Reinsdyr blir gjetet for kjøttproduksjon, men de produserer også materialer til samisk Duodji, tradisjonelt håndverk. I tillegg er reinsdyr en viktig attraksjon innen reiseliv, både som en vesentlig del av det lappiske landskapet og i reiselivsprodukter.

5.3 Lokal rekreasjon

Fritidsfiske, vandreturer, ski og snøscooter er vanlige aktiviteter for innbyggerne i regionen. Lokalbefolkningen krysser også grensen ofte og bruker tradisjonelle ruter for fiskemuligheter og mange andre fritidsaktiviteter som vanligvis praktiseres i nabolandet. Mange har familiemedlemmer og fritidsboliger over grensen. Å besøke naboland har vært enkelt og populært både i Finland og Norge. Finnene drar til Norge for å fiske eller bare for å nyte fjellene og fjordene. Nordmenn tilbringer fritiden i Kilpisjärvi for å kjøre snøscooter og nyte turismeaktivitetene i området.

5.4 Turisme

Naturturisme har lange tradisjoner i regionen. Den økonomiske effekten av turisme er betydelig i Kilpisjärvi, der omtrent 80% av innbyggerne jobber med turisme eller relaterte tjenester. I Norge har turismen ikke vært en like sterk næring før i det siste. De siste årene har flere tiltak blitt iverksatt for å fremme veksten av naturturisme i kommunene i Håldi TBA.

Sportsfiske i norske fjorder og fjellklatring i fjellet var starten på turismen i Norge på slutten av 1700 - tallet og begynnelsen av 1800 -tallet. Tur- og skiturisme begynte å tiltrekke seg flere besøkende etter andre verdenskrig, spesielt til Kilpisjärvi og omegn. Snøscootere ble populære fra 1990 -tallet. I dag vokser nordlysturismen raskt, og bringer helt nye utenlandske besøksgrupper til regionen, mange besøker begge land i løpet av ferien.

Turismen i området har utviklet seg ujevnt. Siden 1950-tallet har landsbyen Kilpisjärvi vokst til å være et kompakt reiselivsområde med sterkt fokus på friluftsliv og i det siste nordlysturisme. De tilgjengelige tjenestene finnes i landsbyen, og det er svært lite tjenester utenfor. I Håldi GSO i Norge har turisme ikke vært en stor næring før de siste årene. Siden 2015 har det vært mange private investeringer i regionen, og tallet av tilreisende vokser raskt. Turisme er ikke like konsentrert på ett sted som i Kilpisjärvi, men mer jevnt rundt i hele regionen. Fisketurisme har vært viktig både i Reisaelva og kystlandsbyene. Innlandsturisme er fremdeles hovedsakelig en aktivitet for lokalbefolkningen, men topturer, dagsturer og terrengsyklingsaktiviteter vokser hvert år.

Covid-19-pandemien forårsaket en plutselig stopp for denne trenden våren 2020. Det er vanskelig å forutsi hvilke langsiktige påvirkninger dette vil ha på reiselivsbedrifter.

5.4.1 Vinter aktiviteter

De fleste som besøker området, tar dagsturer inn i verneområdet og overnatter i landsbyene. Høysesong for ski og andre vinteraktiviteter i Håldi TBA er vår, fra februar til april.

Det er merkede snøscooterløyper i regionen. Turister har lov til å kjøre snøscooter alene på visse løyper. Noen løyper, for eksempel Kilpisjärvi - Håldi - løypa, krever at besøkende har med en guide med en spesiell tillatelse. I tillegg til populære snøscootersafari, bruker mange besøkende snøscootere også som transport til isfiskesteder.

Ski turer har tradisjonelt vært en populær aktivitet blant besøkende i regionen. Fjellski turer, randonee, langrenn og flerdagsturer er vanlige i regionen. Mens turistsesongen for langrenn (i Kilpisjärvi) har blitt forkortet, har fjellskitursesongen startet tidligere de siste årene. Metsähallitus sine hytter mottar mange besøkende selv når det er polarnetter.

Vinterturismen har vokst i Kilpisjärvi, spesielt under midt-vinterens nordlyssesong. Besøkstallene mellom november og februar har multiplisert seg hvert år siden 2015. Omtrent halvparten av disse besøkene er utenlandske og halvparten finske. Disse tallene inkluderer ikke de norske dagbesøkende eller de som bor på sine egne feriehus i Kilpisjärvi.

5.4.2 Sommer aktiviteter

Kilpisjärvi har alltid vært et populært besøksmål på sommeren for finnene. De bor i landsbyen og tar dagsturer ut i omgivelsene. Tidligere har flere (hovedsakelig sentraleuropeiske) organiserte bussturer til/fra Norge også passert Kilpisjärvi. I dag er det svært få organiserte bussturer igjen. Bilturer med familie og venner med bil eller bobil er mer populære.

Dagsturer, fotturer, fiske og flerdags vandreturer er de mest populære aktivitetene i Háldi GSO sommersesongen. Den eneste lange vandreruta, Nordkalottruta (Nordkalott Trail, Kalottireitti, Nordkalotteleden), krysser Háldi GSO. Den mest populære delen er Kilpisjärvi - Háldi, men de andre strekningene har også hatt en liten, men bemerkelsesverdig vekst.

Mange besøker Reisa nasjonalpark på sommeren for å bli med på elvebåttur og besøke Mollisfossen, en foss på 269 m, den mest populære attraksjonen i parken.

Nylig har regionale destinasjonsorganisasjoner promotert nye aktiviteter som terrengsykling (MBT) i området. Det er flere stier i Norge, men også noen rundt det steinete landskapet i Kilpisjärvi. Mange terrengsyklistere som kommer til Kilpisjärvi tar dagsturer til Skibotn og Kåfjord hvor MBT -rutene er bedre.

5.4.3 Offentlig infrastruktur og tjenester

I Finland sørger Metsähallitus for rekreasjonsinfrastrukturen i villmarksområdet og utenfor landsbyen Kilpisjärvi. I nærheten av landsbyen Kilpisjärvi er det noen stier og campingplasser som vedlikeholdes av lokale selskaper og klubber.

Reisa National Park AS er ansvarlig for infrastrukturen og tjenestene i Reisa NP, og Nord-Troms turistforening vedlikeholder noen av hyttene i regionen.

Kåfjord kommune er ansvarlig for området Guolasjávri og Ráisduottarháldi Landskapsvernområde. Veien fra Birtavarre til Guolasjávri er imidlertid ikke en offentlig vei, men en tjenestevei bygget og vedlikeholdt av Troms Kraft energiselskap. Kåfjord kommune jobber med å forbedre veien sammen med brukerne. Gorsabrua som krysser over det dypeste juvet i Nord-Europa ligger innenfor en kort, merket tur fra veien.

5.4.4 Kommersielle reiselivsoperatører og tjenester

De fleste friluftslivsaktivitetene i Háldi TBA utføres av individuelle besøkende eller små grupper. Gratis tilgang til området gjør det mulig for besøkende å reise selvstendig, bruke sine egne stier og ha med seg nødvendig utstyr.

Likevel bruker de fleste besøkende noen lokale tjenester, i det minste når de overnatter i landsbyene, kjøper varer og spiser på restauranter. På grunn av de lange avstandene er det nødvendig med en eller annen form for transport for å komme fram. Overnatting er den største reiselivsnæringssektoren i regionen som ofte inkluderer restauranter. Overnatting og restauranttjenester på forskjellige nivåer er tilgjengelige rundt Háldi -regionen i Kilpisjärvi, Skibotn, Kåfjord, Storslett og Kautokeino.

Private reiselivsbedrifter tilbyr et bredt spekter av naturturisme -tjenester, for eksempel utleie av utstyr som ski, truger, snøscootere, kanoer og terrengsykler er tilgjengelig i flere **turistområder**. I Finland er det mulig å bestille flytransport til villmarksområdet for fiske, padling eller fotturer. De mest populære guidede aktivitetene er snøscooter, fjellturer, fisketurer og guidede båtturer på Reisaelva. Det er et par lokale selskaper som fokuserer på guidede fotturer og skiekspedisjoner.

5.4.5. Offentlig transport og reise

Háldi -regionen er et av de mest avsidesliggende områdene på det kontinentale Europa. Som turistmål trenger du tid til å reise, men forbindelsene er ganske gode. Hovedveiene til området er E8 -veien fra Tornio etter grensen til Finland og Sverige. Den møter i Skibotn E6, som er hovedveien langs norskekysten fra Narvik til Alta. Fra Alta er det forbindelse via Kautokeino til Hetta og videre til E8.

Det er mulig å nå området med buss. Vanlige bussruter finnes fra Rovaniemi, Alta og Tromsø. Det er flere flyplasser i nærheten: Tromsø, Storslett, Alta og Hetta. Det er ikke noe jernbanenett i området. Nærmeste jernbanestasjoner er i Rovaniemi og Kolari, Finland eller Kiruna, Sverige.

Spørre Rune:

Livelihood – Næring / levebrød.